

ВИДАТНІ ПОСТАТІ В ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ

**Л.Г. Руденко, С.А. Лісовський, Є.О. Маруняк, Є.І. Стеценко, Р.О. Спиця,
В.М. Чехній**

Інститут географії НАН України, Київ

ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ОЛЕКСАНДРА МЕФОДІЙОВИЧА МАРИНИЧА

О. М. Маринич (4.09.1920 – 25.08.2008) – доктор географічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, Заслужений діяч науки і техніки України. Видатний вчений, педагог, державний і науково-громадський діяч.

Наукова та педагогічна діяльність пов'язана з Київським державним університетом імені Т.Г.Шевченка та Інститутом географії Національної академії наук України. Науковий доробок О.М.Маринича (особистих та у співавторстві) становить понад 440 праць, у т.ч. понад 20 монографій, підручників та посібників. Олександр Мефодійович Маринич відзначався стратегічним баченням пріоритетів досліджень географічної науки. Завдяки цьому він ініціював і очолював піонерні наукові розробки за напрямками, які й сьогодні є актуальними в тематиці розробок Інституту географії НАН України та географів України загалом. Крім наукового значення, ці праці мають важливе практичне спрямування для розв'язання проблем стосовно запитів суспільства на сучасному етапі його розвитку. (Див.[1]).

Характерною рисою ХХІ ст. є провідна роль науки та технологій у суспільному розвитку. Варто зауважити стрімкі зміни, що відбуваються у сфері досліджень, поява нових концептів та теорій, які радикально змінюють розуміння реальності та підходи щодо її вивчення. Водночас важливим є збереження фундаменту і традицій, закладених в процесі формування будь-якої наукової галузі. Не виняток становить і географія, яка є світоглядною наукою, а в розвинутих країнах світу – підґрунтям формування регіональної політики, прийняття управлінських рішень.

Спектр наукових досліджень О.М. Маринича, 100-річчя від дня народження якого у цьому році відзначає географічна громадськість, охоплює широке коло питань з геоморфології, фізичної географії, зокрема ландшафтознавства, фізико-географічного районування та ландшафтного картографування території України, конструктивно-географічних засад раціонального природокористування, геоекології, географічної освіти, історії географічних досліджень та інших.

У цій публікації простежимо історичне коріння, сформоване ним в основі кількох наукових напрямів – ландшафтознавчих, геоморфологічних і раціонального природокористування – та розвинутих у подальших дослідженнях Інституту географії НАН України.

Одним із пріоритетів наукової діяльності Олександра Мефодійовича були *геоморфологічні дослідження*, зокрема стосовно структурно-геоморфологічного та історико-генетичного аналізу

рельєфу, геоморфологічного районування і картографування, особливостей прояву екзогенних рельєфоутворювальних процесів у різних морфоструктурних умовах, а також антропогенних змін геоморфосистем [2].

Ще під час навчання в аспірантурі геологічного факультету Київського університету ім. Т.Г.Шевченка під керівництвом В.Г. Бондарчука О.Маринич проводить детальні геолого-геоморфологічні дослідження південної частини Подільської височини. І в своїй подальшій діяльності він надавав важливого значення польовим дослідженням, застосовуючи водночас новітні методи. Глибоке аналітичне опрацювання результатів попередніх досліджень, підкріплене новим фактичним матеріалом, стало основою для підготовки й успішного захисту у 1948 році кандидатської дисертації на тему «Геоморфологія Подільського Придністров'я», у якій з позицій нової на той час геолого-геоморфологічної парадигми – тектоорогенної розглянуто особливості формування рельєфу досліджуваної території, обґрунтовано нові уявлення щодо його генезису і динамічних властивостей. В цій роботі вперше було висвітлено питання структурно-тектонічної зумовленості рельєфу, зокрема впливу активних розломно-блокових структур на формування долини Дністра [3].

В 1949 р. О.М. Маринич виступає одним з ініціаторів створення на географічному факультеті КНУ кафедри геоморфології (нині – кафедра землезнавства та геоморфології), яка підготувала велику кількість висококваліфікованих фахівців-геоморфологів.

У 50-х рр. минулого століття при Київському університеті він створив і очолив Поліську комплексну географічну експедицію, завданням якої було детальне вивчення геоморфологічних і фізико-географічних особливостей одного з найменш досліджених на той час регіонів – Поліської низовини.

Результати багаторічних польових досліджень було покладено в основу докторської дисертації «Геоморфологія Південного Полісся», успішно захищеної в 1961 р. в Московському університеті.

Найбільш науково значущим результатом дисертаційного дослідження стало вирішення важливої теоретичної проблеми, що стосувалася морфології та генезису головних типів рельєфу Поліської низовини (льодовикового, флювіального, еолового, карстового), оцінки впливу структурно-геологічної будови території на їх формування, обґрунтування системи геолого-геоморфологічних критеріїв та укладання схеми нового детального геоморфологічного районування Поліської низовини та її складової – Південного Полісся, до складу якого віднесено області Волинського, Малого, Житомирського та Київського Полісся.

На основі аналізу великого фактичного матеріалу (свердловин, відслонень, геолого-геоморфологічних профілів, картографічних морфометричних моделей) О.М. Маринич довів тектонічну зумовленість головних рис рельєфу Поліської низовини, обґрунтував тісний зв'язок виділених геоморфологічних областей з регіональними геологічними структурами, які вирізняються за особливостями будови дорифейського фундаменту, осадового чохла та динамікою неотектонічних (у тому числі четвертинних) рухів земної кори. Такий підхід дав змогу встановити закономірності поширення акумулятивного і денудаційного рельєфу в межах Південного Полісся, розкрити закономірні зв'язки між розломно-блоковою будовою, морфологією та просторовою організацією форм льодовикового, еолового рельєфу, плановою конфігурацією річково-ерозійної мережі тощо.

О.М. Маринич одним з перших висловив припущення про існування в розрізах льодовикових відкладів Волинського, Житомирського та Київського Полісся двох різновікових горизонтів морени [4]. Вів також обґрунтував гіпотезу про визначальний вплив післяльодовикових деструктивних процесів, які значно трансформували льодовиковий рельєф, на формування сучасної морфоскульптури Полісся.

Застосування розробленої О.М. Мариничем методики великомасштабного вивчення флювіальної мережі Південного Полісся, її морфологічних особливостей, зв'язків з палеорельєфом та особливостями геоструктурного положення стало основою для висновків про визначальний вплив неотектонічних рухів земної кори на формування напрямів стоку та загального плану гідрографічної мережі [4 – 6]. На сучасному етапі розвитку геоморфології ця методика є важливою складовою методології регіонального морфоструктурного аналізу.

У 1963 р. результати дисертаційного дослідження О.М. Маринича були представлені у вигляді монографії [4], яка визнана одним з найвизначніших фундаментальних здобутків української школи геоморфології, що до цього часу не втратив своєї теоретичної актуальності та практичної значущості.

Особливу увагу О.М. Маринич звертав на значний і далеко не завжди позитивний вплив антропо-

погенного чинника (осушувальна меліорація, гідротехнічне будівництво, видобування корисних копалин, будівництво шляхів сполучення) на перетворення природного рельєфу, зміни інтенсивності і направленості екзогенних рельєфоутворювальних процесів [4]. Він застерігав, що неконтрольоване збільшення антропогенного впливу на геоморфологічні системи Полісся може призвести до порушення їх стійкості, зменшення геоморфологічної різноманітності. У зв'язку з цим вчений надавав великого значення прикладному застосуванню інженерно-геоморфологічних, пошуково-геоморфологічних та еколого-геоморфологічних методів досліджень для вирішення господарських проблем, відзначаючи їх високу ефективність для обґрунтування системи раціонального природокористування.

Чільне місце в колі наукових інтересів О.М. Маринича посідало геоморфологічне картографування. Він був редактором геоморфологічних і морфометричних карт в «Атласе природних умовий и естественных ресурсов Украины» (1978), карти неотектоніки південного заходу СРСР, геоморфологічної карти Східноєвропейської рівнини, «Комплексного атласу України» (2005) тощо.

У зв'язку з розпочатою О.М. Мариничем науковою діяльністю в АН УРСР (з 1979 до 1989 р. – керівник Сектора, з 1981 р. - Відділення географії, завідувач відділу фізичної географії) за його підтримки було започатковано цикл фундаментальних досліджень природних і природно-антропогенних геоморфосистем території України та методики їх різномасштабного картографування. Серед виконаних НДР – «Геоморфодинамічний аналіз території України з метою природокористування» (1991-1994 рр.), «Просторово-часові закономірності морфолітогенезу та геоморфодинаміки України» (1995-1998 рр.), «Сучасний геоморфогенез території України» (1999-2002 рр.), «Науково-методичні основи геоморфологічного аналізу та картографування» (2003-2006 рр.), «Антропогенний геоморфогенез на території України» (2014-2017 рр.). Науковий керівник названих робіт – д.геогр.н., професор В.П. Палієнко.

В результаті виконаних НДР на засадах системного геоморфологічного аналізу виявлено просторово-часові закономірності морфолітогенезу на території України на різних етапах розвитку, встановлено змінність еволюційних рядів рельєфу, що формується у різних ендодинамічних та екзодинамічних умовах, здійснено детальний аналіз і виявлено просторові закономірності прояву природних та природно-антропогенних процесів сучасного геоморфогенезу. Обґрунтовано принципи та методи середньомасштабного геоморфологічного картографування території України, укладено нову зведену легенду для геоморфологічних карт знімальних масштабів, виконано різномасштабне геоморфологічне картографування на морфоструктурно-морфоскульптурній основі. Досліджено чинники та умови формування та функціонування природно-антропогенних геоморфосистем різних типів на території України, визначено передумови, лімітуючі чинники та виявлено особливості антропогенного геоморфогенезу при різних видах господарської діяльності; проведено типізацію природно-антропогенних геоморфосистем на території України.

Вдосконаленню методики та ефективності прикладного застосування методів геоморфологічних досліджень присвячено НДР «Морфоструктурно-неотектонічне районування України як основа для дослідження умов формування та збереженості корисних копалин» (2007-2011 рр.), що виконувалася в рамках цільової наукової програми ВНЗ НАН України «Корисні копалини України та перспективи нарощування їх запасів» та «Комплекси методів пошуково-прогнозних структурно-геоморфологічних і неотектонічних досліджень у районах з різними неогеодинамічними режимами та обстановками» (2012-2016 рр.), що виконувалися в рамках цільової наукової програми ВНЗ НАН України «Наукове забезпечення нарощування запасів корисних копалин (природних ресурсів) в Україні». Науковий керівник обох НДР – д.геогр.н., проф. В.П. Палієнко.

Напрями фундаментальних і прикладних геоморфологічних досліджень, започатковані безпосередньо О.М. Мариничем або за його активної підтримки, продовжують розвиватися в Інституті географії НАН України. Зокрема, йдеться про НДР «Трансформованість та стійкість природно-антропогенних геоморфосистем» (2018-2021 рр.), в процесі виконання якої значна увага надається аналізу змін рельєфу Українського Полісся та Придністров'я під впливом діяльності людини, а також НДР «Морфоструктурно-неотектонічний аналіз з метою виявлення ознак впливу неотектонічно активних лінійних морфоструктур на формування, просторову локалізацію та збереженість розсіпних родовищ» (2017-2021 рр.), що виконується в рамках цільової наукової програми ВНЗ «Розвиток геологічних, геофізичних наук, технологій і нарощування ресурсів корисних копалин в Україні та вивчення, прогнозування

і мінімізація надзвичайних ситуацій». Науковий керівник цих НДР – к.геогр.н. Р.О. Спиця.

Результати проведених О.М. Мариничем геолого-геоморфологічних досліджень території Українського Полісся використано в процесі дослідження геологічних, гідролого-гідрологічних та геоморфологічних умов території українсько-білоруського прикордоння, проведеного в рамках виконання наукового проекту «Розробка та підготовка проектів створення, зміни меж або скасування статусу територій та об'єктів природно-заповідного фонду з метою недопущення зменшення біорізноманіття та площі природно-заповідного фонду у зв'язку із демаркацією українсько-білоруського державного кордону» (2020, науковий керівник д.геогр.н. Є.О. Маруняк), що виконується згідно з договором з Міжнародною організацією міграцій.

Одним із важливих напрямів наукових пошуків Олександра Мефодійовича були *ландшафтознавчі дослідження*. Він всіляко пропагував системне бачення природного середовища і, усвідомлюючи складність його організованості, відстоював пріоритет комплексних природничих досліджень території. Стрижневим у цьому відношенні був ландшафтознавчий підхід як ефективний методологічний інструмент з потужним міждисциплінарним потенціалом та вираженою прикладною складовою. Багата творча спадщина О.М.Маринича у царині ландшафтознавства охоплює широке коло загальних засадничих за своїм змістом теоретико-методологічних та методичних і конкретних – зорієнтованих на вирішення завдань практики, прикладних питань, що стосуються дослідження ландшафтів та пов'язаних з ними природних процесів на різних масштабних рівнях, класифікації ландшафтів, фізико-географічного районування, антропогенних змін ландшафтів під впливом різних чинників тощо.

Наукові здобутки колективу дослідників, які під його керівництвом та за безпосередньої участі створили значний дослідницький фундамент для сучасного покоління ландшафтознавців, втілюються і розвиваються в різноцільових ландшафтознавчих дослідженнях, що їх здійснюють фізико-географи України, зокрема й науковці Інституту географії НАН України [7].

Актуальними і важливими для ландшафтознавчих досліджень природних регіонів України залишаються унікальні за глибиною узагальнення монографічні праці «Фізико-географическое районирование Украинской ССР» [8] та «Ландшафты и физико-географическое районирование» із серії «Природа Украинской ССР» [9], оригінальний університетський підручник «Фізична географія України» [10], акцентований на регіональній комплексній характеристиці природи України. Ці роботи узагальнюють результати багаторічного детального комплексного аналізу природи території України на рівні окремих ландшафтних областей і районів (у першій із зазначених робіт), що дає можливість створити цілісне фізико-географічне бачення особливостей території дослідження.

Усвідомлюючи нові виклики сучасності, зокрема ті, що згодом були відображені у положеннях Європейської ландшафтної конвенції (2000), О.М.Маринич став ініціатором виконання в Інституті географії НАН України НДР «Ландшафтне різноманіття рівнинної території України: методологія дослідження та систематики» (1999-2001 рр.) та її науковим керівником. У результаті виконання дослідження удосконалено систематику і класифікацію ландшафтів України, принципи ландшафтознавчого картографування і фізико-географічного районування, методи дослідження ландшафтного різноманіття, що втілено у подальших роботах відділу ландшафтознавства Інституту географії НАН України.

На основі розроблених теоретичних та методичних засад ландшафтного картографування під керівництвом О.М.Маринича було укладено карту ландшафтів України, остаточний варіант якої масштабом 1:2 500 000 увійшов до Національного атласу України [11]. На цій карті багатоманіття ландшафтів України відображено через 2 їх класи, 6 типів, 38 родів і 157 видів. Методологічні принципи і підходи авторів цієї карти до класифікації ландшафтів стали засадничими при укладанні цифрової карти ландшафтів України масштабом 1:500 000 у межах виконання НДР Інституту географії НАН України «Методологія середньомасштабного геоінформаційного картографування ландшафтів України» (2011-2016 рр., науковий керівник – к.геогр.н. Л.Ю.Сорокіна) і підготовці монографії [12].

У тісному взаємозв'язку з укладанням карти ландшафтів України за керівництва О.М.Маринича здійснювалися роботи над створенням карти фізико-географічного районування України, що відображає закономірності та особливості диференціації природних умов території. Фінальна версія

цієї карти масштабом 1:2 500 000 – також у Національному атласі України [13]. На цій карті показано поділ території держави на регіональні ландшафтні одиниці: зональні (пояс, зона, підзона) та азональні (країна, край, область, район), на ній відображено 12 ландшафтних країв, 57 ландшафтних областей та 277 ландшафтних районів. Фізико-географічне районування – це не лише один із основних методів комплексних географічних досліджень, що дає можливість узагальнити знання про ландшафти території та закономірності їх просторової диференціації, але й дієвий методичний інструмент для вирішення низки прикладних проблем, що потребують врахування властивостей ландшафтів території. Саме принцип такого поділу території України був закладений в основу виконання НДР «Розробка наукових принципів та ландшафтно-біотичних критеріїв організації перспективної мережі заповідних територій різного рангу» (2015-2019 рр., науковий керівник – акад. НАН України Л.Г.Руденко). У межах цього дослідження пропозиції щодо розвитку мережі заповідних територій обґрунтовували для окремих ландшафтних зон, підзон, країв та областей – у руслі ідей О.М.Маринича про розбудову мережі об'єктів ПЗФ на фізико-географічних засадах – з урахуванням диференціації природних умов території.

На основі зазначених напрацювань щодо дослідження ландшафтів, зокрема їх класифікації та фізико-географічного районування території, проведено дослідження, спрямовані на вирішення важливих державних завдань природоохоронного та природокористувальницького змісту – «Ландшафтознавчі основи формування і розвитку екомережі України» (2002-2004 рр.), «Принципи, критерії та методи оцінювання ландшафтів для оптимізації природокористування в Україні» (2005-2007 рр.). Науковий керівник обох тем – д.геогр.н., проф. В.М.Пашенко) і «Методологія і методика дослідження ландшафтів як основи земельного кадастру України» (2008-2010 рр., науковий керівник – к.геогр.н. В.М.Чехній).

Результати виконаного під керівництвом О.М.Маринича великомасштабного і середньомасштабного картографування ландшафтів, зокрема для територій Київської, Чернігівської, Сумської, Житомирської, Запорізької та Херсонської областей стали важливою інформаційною складовою бази даних про ландшафти при укладанні цифрової карти ландшафтів України масштабом 1:500 000 у межах опрацьованої в Інституті географії НАН України методології геоінформаційного картографування ландшафтів. А карти ландшафтів, укладені протягом 1976-1985 рр. на територію Київської та Житомирської областей, – основою для багаторічних різнопрофільних ландшафтно-екологічних досліджень Зони відчуження ЧАЕС, що здійснюються у межах угоди про співпрацю між Інститутом географії НАН України та Чорнобильським радіаційно-екологічним біосферним заповідником.

О.М.Маринич пропагував активне використання новітніх методів дослідження ландшафтів, зокрема – методів дистанційного зондування Землі, усвідомлюючи ефективність їх поєднання з традиційними наземними методами. В Інституті географії НАН України успішно реалізоване таке поєднання на основі використання сучасних ГІС, як приклад – при виконанні НДР «Методика застосування даних дистанційного зондування для моніторингу еволюції ландшафтів» (2007-2011 рр., науковий керівник – к.геогр.н. В.С.Давидчук), «Методологія середньомасштабного геоінформаційного картографування ландшафтів України» (2011-2016 рр., науковий керівник – к.геогр.н. Л.Ю.Сорокіна), «Оцінювання антропогенних змін ландшафтів» (2017-2020 рр., науковий керівник – к.геогр.н. О.Г.Голубцов).

Ще одним свідченням відданості О.М. Маринича принципу комплексності у дослідженнях навколишнього природного середовища було поєднання у його роботах структурних і функціонально-динамічних аспектів вивчення ландшафтів, намагання відобразити ландшафт як багатовимірне динамічне утворення. Зокрема, значної уваги він надавав комплексним експериментальним дослідженням ландшафтознавчо-геофізичного та геохімічного спрямування, насамперед – з використанням стаціонарних та напівстаціонарних методів вивчення природи. На створеному за ініціативою та сприянням Олександра Мефодійовича Димерському комплексному географічному стаціонарі отримано значний масив даних. Систематизовані та узагальнені, вони сприяли виявленню особливостей функціонування поліських ландшафтів. Це відкриває шлях до подальшого опрацювання низки актуальних, пов'язаних з практикою проблемних питань, зокрема щодо міграції радіонуклідів та динаміки ландшафтів під впливом змін клімату [14].

У своїх роботах О.М. Маринич послідовно і наполегливо утверджував міждисциплінарний статус ландшафтознавчого підходу, відзначав не лише його велике наукове значення, а й значний потенціал для вирішення низки прикладних проблем, що мають загальнодержавну вагу.

О.М.Маринич був в числі перших дослідників проблем *раціонального природокористування*, проблем взаємовідносин суспільства і природи в Україні. Такий підхід відповідав і дослідницьким трендам світової науки, результатом яких згодом стали розроблення і сприйняття на світовому рівні головної парадигми розвитку суспільства на ХХІ століття – Концепції сталого (збалансованого) розвитку, проголошеній у Ріо в 1992 році.

Ще в 70-х роках минулого століття О.М.Маринич започаткував конструктивно-географічні дослідження з регіональних проблем природокористування. Організацію й координацію досліджень з цього напрямку у 80-х роках було покладено на очолювані тоді ним Відділення географії та Наукову раду АН УРСР «Комплексні географічні дослідження в Українській РСР». Під його керівництвом та за активної участі українські географи обґрунтували принципи, програмні та методологічні засади цих досліджень, з акцентом на їхньому комплексному характері та значенні ландшафтознавчого підходу. О.М.Маринич, разом із членами згаданої Ради, обґрунтував схему природно-господарського районування України. За опрацьованими Радою принципами було обґрунтовано виділення дев'яти природно-господарських регіонів – Західне Полісся, Українські Карпати, Поділля, Київське Придніпров'я, Лівобережне Придніпров'я, Промислове Придніпров'я, Донбас, Причорномор'я, Крим. В основу районування було покладено узгоджений взаємопов'язаний аналіз територіальних особливостей розвитку і взаємодії суспільної та природної складової на теренах України. В умовах здійснення реформи децентралізації в державі ці регіони можна розглядати як напрям формування нового адміністративного її устрою.

Виходячи з потреб комплексного підходу до дослідження регіону, поєднаного врахування територіальних особливостей суспільно-природної взаємодії в його межах, Олександр Мефодійович запропонував схему досліджень і конкретної характеристики кожного з природно-господарських регіонів України [15].

За такою схемою було досліджено Київське Придніпров'я [16]. Згодом запропоновані й розвинуті під керівництвом О.М. Маринича теоретичні та методичні засади конструктивно-географічних досліджень раціонального природокористування були викладені у спеціальній фундаментальній праці [17]. Згадані роботи увійшли до циклу робіт, які у 1993 р. були удостоєні Державної премії України з науки і техніки.

І на сьогодні запропонована схема природно-господарського районування території України є однією з основних при проведенні колективом Інституту НАН України досліджень проблем регіонального природокористування.

На основі різнобічних фундаментальних розробок, опрацьованих О.М. Мариничем, географами України, розширюючи і розвиваючи опрацьовані напрями регіонального природокористування, останніми роками здійснюють розробки з проблематики сталого (збалансованого) розвитку регіонів України.

Серед досліджень Інституту географії, присвячених питанням регіонального природокористування та сталого розвитку, можна зокрема, назвати низку наукових тем, що здійснені на стику природничої і суспільної географії: «Економіко-географічні та екологічні засади раціоналізації землекористування в умовах реформування економіки України» (1996-1998 рр., науковий керівник д.геогр.н. С.А. Лісовський); «Екологічні пріоритети у реалізації засад регіональної політики України (на прикладі Київського Придніпров'я)» (2002-2005 рр., науковий керівник д.геогр.н. І.В. Гукалова), «Конструктивно-географічні напрями регіонального природокористування у зв'язку із розвитком мінерально-сировинної бази України» (2002-2006 рр., науковий керівник д.геогр.н. В.П.Палієнко); а також «Економічний, соціальний, екологічний розвиток регіонів України в умовах трансформаційних процесів» (2005–2007 рр.), «Стан екологічної безпеки Київського Придніпров'я: суспільно-географічний аспект» (2012–2015 рр.), і «Суспільно-географічна оцінка змін у регіональному природокористуванні України» (2011 - 2016 рр.) за науковим керівництвом д.геогр.н. С.А. Лісовського.

Важливими також були виконані НДР «Динамічні зміни у структурі землекористування в лісостеповій зоні України (1991 – 2018 рр., науковий керівник академік НАН України Л.Г.Руденко)», численні теми виконано під керівництвом Л.Г. Руденка у рамках «Цільової комплексної міждисциплінарної програми наукових досліджень НАН України з проблем сталого розвитку, раціонального природокористування та збереження навколишнього середовища».

Результати розробок Інституту географії з проблематики природокористування опубліковано в

кількох тематичних монографіях, вони набули міжнародного визнання. Завдяки цьому стало можливе виконання досліджень у рамках міжнародного проекту між Інститутом географії НАН України та Інститутом географії Академії наук і технологій В'єтнаму (2010 - 2012 рр.) «Географічні основи сталого природокористування як елемент стратегії поліпшення екологічної ситуації та стійкого розвитку в річкових басейнах». Символічно, що роботами з в'єтнамської сторони керував професор Фам Хоанг Хай – учень Олександра Мефодійовича, який захистив під його керівництвом кандидатську та докторську дисертації.

Спільні дослідження виконувались також з колегами з Білорусі, Словаччини, Німеччини, Польщі та інших країн.

Результати досліджень за цими напрямками використано в роботі відповідних вищих органів державного управління України, а також при викладанні курсів з проблематики сталого розвитку у вищих навчальних закладах України.

Як зазначав О.М.Маринич, географічне обґрунтування природокористування передбачає, зокрема: розгляд природокористування як найважливішої складової взаємодії суспільства і природи; аналіз і картографування природи не тільки за її компонентами і окремими ресурсами, але і за їх сукупностями – територіальним сполученням; дослідження природно-територіальних комплексів і природних процесів з урахуванням антропогенних факторів; розгляд цілісності взаємозв'язків матеріального виробництва і людини; розробку наукових основ раціонального природокористування, географічного прогнозування і заходів щодо упередження несприятливих екологічних ситуацій; розробку конструктивно-географічних рекомендацій з раціонального природокористування [16].

Нині, на сучасному етапі розвитку суспільства та стану природи комплексне бачення проблем природокористування, започатковане у вітчизняній географії О.М.Мариничем, цілком органічно відповідає принципам і підходам, що складають основу процедури стратегічної екологічної оцінки (СЕО), інструментарію ландшафтного планування, які є одними з пріоритетних у здійсненні проектів просторового планування на засадах сталого розвитку. Інститут географії здійснив низку проектів у співпраці з іноземними колегами, зокрема проект з ландшафтного планування Черкаської області.

Зазначимо плідну діяльність О.М.Маринича як члена редакційної колегії і наукового консультанта блоку карт «Природні умови та природні ресурси» Національного атласу України [18], концепція якою була розроблена в Інституті географії НАН України та підтримана НАН України. У 2009 р. колектив виконавців НАУ було відзначено Державною премією України в галузі науки і техніки, а у 2018 р., при підведенні підсумків діяльності Національної академії наук України з нагоди 100-річного ювілею, цей фундаментальний твір увійшов до переліку 100 найвагоміших результатів її діяльності.

Велике значення надавав О.М.Маринич підготовці кадрів. Ще на посаді декана географічного факультету (1956 - 1968 рр.), проректора з навчальної роботи (1968 - 1971 рр.) Київського державного університету імені Т.Г.Шевченка він втілював ідеї глибокого пізнання знань з обраного фаху, заохочував студентів до творчої діяльності через участь у студентських наукових товариствах. Для тисяч випускників він став справжнім Учителем. Безпосередньо за його керівництвом та консультаціями було підготовлено й захищено 25 кандидатських та 9 докторських дисертацій.

На посаді Міністра освіти України (1971 - 1979 рр.) О.М.Маринич активно сприяв реалізації Державної програми переходу до загальної середньої освіти молоді, особливо сільської, яка здійснювалася у 70-х роках, розбудові шкіл, педагогічних навчальних закладів. Було започатковано систему навчання та підвищення кваліфікації педагогічного персоналу.

Плідною та багатоаспектною була науково-громадська діяльність О.М.Маринича. Зокрема, впродовж майже 30 років він очолював Спеціалізовану вчену раду Інституту географії із захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів докторів та кандидатів географічних наук за спеціальностями «Фізична географія, геофізика та геохімія ландшафтів». Понад 30 років (1964 - 1995 рр.) Олександр Мефодійович був президентом Українського географічного товариства, відділення якого були створені й активно працювали в усіх областях, об'єднуючи напрацювання географів на розвиток та популяризацію географічної науки, освіти, краєзнавства. О.М.Маринич брав участь в діяльності

Міжнародного Географічного Союзу, програмі ЮНЕСКО «Людина і біосфера», очолював делегації України на багатьох міжнародних географічних форумах (конгресах, з'їздах, конференціях), читав лекції в університетах багатьох країн.

Вагомим є внесок О.М.Маринича у створення українських енциклопедичних видань. Він був науковим консультантом з географії при підготовці першої республіканської енциклопедії – 17-томної Української Радянської Енциклопедії та членом редколегії другого, 12-томного її видання. Брав безпосередню участь у розробленні системи подачі географічного матеріалу з оптимальним співвідношенням різних галузей географічної науки та максимальним використанням інформації про Україну, щоб зберігаючи універсальний характер видання, забезпечити його унікальність як українського. Олександр Мефодійович був одним із ініціаторів створення тритомної Географічної енциклопедії України, головою редакційної колегії, автором провідних статей. Це унікальне видання, в якому галузевий принцип добору статей поєднується з висвітленням регіональних особливостей та широким представленням географічних об'єктів України, є неперевершеним зводом природничо- та суспільно-географічних знань про нашу країну на відповідному етапі розвитку.

Активно долучився Олександр Мефодійович і до створення Сучасної енциклопедії України та тритомної Екологічної енциклопедії. Він був одним із ініціаторів започаткування Українського географічного журналу.

Вся багатогранна діяльність О.М.Маринича – вченого, педагога, громадянина, творчі задуми якого були спрямовані на розвиток освіти, науки, на благо своєї країни, є зразком для наслідування, і не лише для географів.

Література

1. О.М. Маринич: життя у служінні людям: до 95-річчя від дня народження. Київ, 2015, 352 с.
2. Палієнко В. П., Бортник С. Ю., Палієнко Е. Т. Внесок О. М. Маринича у розвиток геоморфології // О. М. Маринич: життя у служінні людям : до 95-річчя від дня народження. Київ, 2015. С. 42-47.
3. Маринич О.М. Про походження врізаних меандрів р. Дністра // Наук. зап. Київ. ун-ту, 1950. Т. 9, Вип. 1. № 4. С. 19–24.
4. Маринич А.М. Геоморфология южного Полесья. Киев, 1963. 252 с.
5. Маринич О.М. Основні риси будови та історії розвитку річкових долин Українського Полісся // Геогр. зб. Геогр. т-ва УРСР. 1956. № 1. С. 27–79.
6. Маринич О.М. Ярусність рельєфу платформної частини України // Вісн. Київ. ун-ту. Сер. геол. та геогр. 1961. № 4, Вип. 1. С. 58–63.
7. Гриневецький В.Т., Пашенко В.М., Сорокіна Л.Ю., Шевченко Л.М. О.М.Маринич – визначний дослідник ландшафтів України // О.М.Маринич: життя у служінні людям: до 95-річчя від дня народження. Київ, 2015. С.48-60.
8. Физико-географическое районирование Украинской ССР / Под редакцией В.П. Попова, А.М. Маринича, А.И. Ланько. Киев, 1968. 684 с.
9. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование» / А.М.Маринич, В.М.Пашенко, П.Г.Шищенко. Отв. ред. тома А.М.Маринич. Киев, 1985. 224 с.
10. Маринич О. М., Шищенко П. Г. Фізична географія України: [підручник]. Київ, 2005. 511 с.
11. Ландшафти (Карта) 1 : 2 500 000 / О.М.Маринич, В.М.Пашенко, О.М.Петренко, П.Г.Шищенко // Національний атлас України. Київ, 2007. С. 222-223.
12. Сорокіна Л.Ю. Єдина класифікація природних і антропогенно змінених ландшафтних комплексів. Київ, 2019. 105 с.
13. Фізико-географічне районування (Карта) 1 : 2 500 000 / О.М.Маринич, В.М.Пашенко, О.М.Петренко, П.Г.Шищенко // Національний атлас України. Київ, 2007. С. 228-229.
14. Гриневецький В. Т., Маринич О. М., Шевченко Л. М. Стационарні геофізичні і геохімічні дослідження ландшафтів Київського Полісся. Київ, 1994. 108 с.
15. Географічна наука в Національній академії наук України / За ред. Л.Г.Руденка. Київ, 2009. 240 с.
16. Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР. Киевское Приднепровье / А.М.Маринич, М.М.Паламарчук, Л.Г.Руденко и др. Киев, 1988. 176 с.
17. Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР. Теоретические и методические исследования» / А.М.Маринич, И.А.Горленко, Л.Г.Руденко и др. Отв. ред. А.М.Маринич, М.М.Паламарчук. Киев, 1990. 200 с.
18. Національний атлас України / голов. ред. Л. Г. Руденко ; голова ред. кол. Б. Є. Патон. Київ, 2007. 435 с.

Стаття надійшла до редакції 22.07.2020